

Ольга Красницька

**ПЕДАГОГІЧНА
МАЙСТЕРНІСТЬ
ВИКЛАДАЧА
ВИЩОЇ ВІЙСЬКОВОЇ
ШКОЛИ**

 КОНДОР

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ОБОРОНИ УКРАЇНИ
ІМЕНІ ІВАНА ЧЕРНЯХОВСЬКОГО

Ольга КРАСНИЦЬКА

**ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНІСТЬ
ВИКЛАДАЧА ВИЩОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ШКОЛИ**

підручник

Київ – 2020

УДК 378.015:355.232 (075.8)

К 78

Рекомендовано до друку вченою радою Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського (протокол № 10 від 28 жовтня 2019 року)

Рецензенти:

Світлана Сисоєва – доктор педагогічних наук, професор, академік НАПН України, академік-секретар Відділення загальної педагогіки та філософії освіти НАПН України;

Ренате Вайнола – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри соціальної педагогіки Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова;

Юрій Репіло – доктор військових наук, професор, професор кафедри ракетних військ і артилерії Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського.

Красницька Ольга.

К 78 : Педагогічна майстерність викладача вищої військової школи : підручник. Київ : Видавничий дім «Кондор», 2020. 528 с.

ISBN 978-617-7939-01-5

У підручнику здійснено обґрунтування теоретичних засад професійно-педагогічної діяльності викладача вищої військової школи; висвітлено значення педагогічного іміджу та авторитету в забезпеченні її успішності. Розкрито зміст і структуру педагогічної майстерності викладача, визначено детермінанти її розвитку. Деталізовано аспекти формування та розвитку ораторського мистецтва викладача вищої військової школи. Виокремлено особливості професійно-педагогічного спілкування, профілактики конфліктів у взаємодії суб'єктів освітнього процесу. Окреслено етичні аспекти педагогічної майстерності викладача вищої військової школи. Охарактеризовано шляхи та зміст попередження професійного стресу, вигорання й деформацій.

Підручник призначено для навчально-методичного забезпечення викладання освітніх дисциплін «Педагогічна майстерність викладача вищої військової школи», «Сучасна педагогічна риторика» у вищих військових навчальних закладах, слухачів курсів підвищення кваліфікації для науково-педагогічних працівників, підготовки майбутніх викладачів вищої військової школи. Матеріали підручника стануть у нагоді магістрам, ад'юнктам (аспірантам), науковим і науково-педагогічним працівникам, усім, хто цікавиться питаннями педагогічної майстерності й бажає досягнути успіхів у професійно-педагогічній діяльності.

УДК 378.015:355.232 (075.8)

© Красницька Ольга, 2020

© НУОУ імені Івана Черняхівського, 2020

© Видавничий дім «Кондор», 2020

ISBN 978-617-7939-01-5

Кожен викладач може досягнути майстерності. Але одному для цього знадобиться 10 років, іншому – 20, а третій – через відсутність бажання, прагнення, завзяття, цілей може покинути справу на середині шляху або зупинитись у професійному й особистісному розвитку.

Ваше завзяття та наполеглива робота над собою – запорука успіху!

ВСТУП

*Я досягнув успіху в усьому, за що брався, тому що я цього хотів.
Я ніколи не вагався, і це дало мені перевагу над рештою людей.*

Наполеон Бонапарт

Викладач – творець фахівця майбутнього, здатного змінювати себе, навколишніх, суспільство, країну і світ. Він – людина, яка впливає на розвиток особистості, змінює думки, бачення, погляди іншої людини, розвиває свідомість, волю, виховує цінності, розкриває потенціал та унікальність, поповнює скарбничку знань, удосконалює вміння й плекає нове покоління професіоналів. Діяльність викладача вищої військової школи (ВВШ) покликана забезпечити підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації військових фахівців, працівників Збройних Сил України, здатних до розвитку обороноздатності держави, самореалізації у професії за покликанням.

Сьогодні в умовах інформаційного суспільства постала необхідність докорінних змін в організації системи вищої освіти, розробки нових технологій освітнього процесу, підготовки нової генерації науково-педагогічних кадрів. Сучасний викладач закладу вищої освіти – це фахівець, чутливий до нових реалій і тенденцій суспільного розвитку, нововведень у сфері науки та освіти, професійно мобільний, лідер, який здатний вести слухачів (курсантів, студентів) до безмежного океану знань і нових вершин, який щодня працює над собою й не знає меж у власному розвитку та самовдосконаленні.

Підвищення кваліфікації, професіоналізму, досягнення й розвиток майстерності викладача є запорукою його успіху у професійно-педагогічній діяльності, сприяє забезпеченню якості вищої освіти, конкурентноспроможності фахівців, просуванню української вищої школи до європейського освітнього простору.

Чи кожен може стати майстром? Хто такий викладач-майстер? Чи обов'язково науково-педагогічному працівнику підніматися на рівень педагогічної майстерності? Як це зробити? Які знання, уміння, якості, властивості в собі розвинути? Як треба діяти, щоб слухачі (курсанти, студенти), колеги при згадуванні імені викладача гордо говорили: це справжній фахівець своєї справи, він – майстер, я хочу у нього навчатися й

слідувати за ним? Відповіді на ці запитання знаходяться у пропонованому підручнику, що покликаний надати допомогу слухачам, ад'юнктам, науковим і науково-педагогічним працівникам в оволодінні основами педагогічної майстерності. Читач забезпечить себе всім необхідним інструментарієм, щоб закласти надійний фундамент для сходження на її вершину.

Підручник має на меті забезпечення викладання курсів «Педагогічна майстерність викладача вищої військової школи», що є складовою частиною дисциплін циклу професійної підготовки магістрів за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки, спеціалізацією Педагогіка вищої військової школи; «Сучасна педагогічна риторика», що є складовою частиною дисциплін циклу загальної підготовки докторів філософії за спеціальностями 011 Освітні, педагогічні науки, 053 Психологія, 122 Комп'ютерні науки, 253 Військове управління (за видами збройних сил), 254 Забезпечення військ (сил), 255 Озброєння та військова техніка.

Структурно підручник містить дев'ять розділів, кожен із яких озброює читача всебічною інформацією щодо шляхів, методів і засобів професійного та особистісного самовдосконалення, розвитку професійних знань, педагогічних умінь, педагогічної техніки, професійно важливих якостей, педагогічної культури. У сукупності це допоможе йому досягнути сутність професійно-педагогічної діяльності, сформувати позитивний педагогічний імідж, завоювати авторитет і піднятися на сходинку педагогічної майстерності, адже майстром може стати кожен, якщо йому допоможуть і він сам буде працювати.

Перший розділ «Професійно-педагогічна діяльність сучасного викладача вищої військової школи» розкриває питання її сутності та змісту, основних напрямів, готовності науково-педагогічного працівника до неї, впливу його особистісних якостей на її успішність. Висвітлено роль цілепокладання, місце педагогічної ситуації та педагогічної задачі у професійно-педагогічній діяльності викладача, подано характеристику педагогічної творчості. Головна мета першого розділу – проникнути в сутність професійно-педагогічної діяльності, закласти підвалини її успішності, виявити в ній ознаки творчості.

Другий розділ присвячений педагогічному іміджу та авторитету викладача вищої військової школи як чинникам успішності професійно-педагогічної діяльності. У ньому обґрунтовано поняття іміджу, визначено його види, складові педагогічного іміджу викладача ВВШ, етапи його формування. Подано структуру та види авторитету викладача, особливості його формування. Визначено відмінності між цими поняттями.

Серцевину підручника складає **третій розділ** «Педагогічна майстерність у структурі професійно-педагогічної діяльності викладача вищої військової школи». У ньому обґрунтовано її сутність та зміст, структуру, визначено

особливості, розкрито питання інноваційності в педагогічній майстерності. Велику увагу приділено педагогічним умінням і професійно важливим якостям, педагогічній техніці, культурі мовлення. Надано поради викладачу ВВШ щодо розвитку педагогічної майстерності.

Четвертий розділ логічно продовжує попередній і розкриває детермінанти розвитку педагогічної майстерності викладача вищої військової школи. У ньому описано питання педагогічної культури та артистизму науково-педагогічного працівника, розкрито сутність і роль академічного кейсу в його діяльності, визначено етапи професійного розвитку викладача та шляхи професійного самовдосконалення.

Надзвичайно великий пласт закладено у **п'ятому розділі** «Ораторське мистецтво у структурі педагогічної майстерності викладача вищої військової школи». Розширено звичне уявлення про риторичку, деталізовано сучасні риторичні прийоми й техніки. Визначено принципи ораторського мистецтва, якими викладач має керуватися під час побудови навчальних занять, взаємодії з аудиторією. Подано змістовну характеристику портрету слухачів. Акцентовано увагу на типах публічних промов, вимогах до них, етапах підготовки до виступу. Розкрито роль інформаційно-комунікаційних технологій у підготовці промови, описано вимоги до презентацій у PowerPoint. Виокремлено техніки встановлення довіри та управління увагою аудиторії під час публічного виступу (навчального заняття). Особливості відповідей на запитання забезпечать готовність викладача до будь-якої непередбачуваної ситуації у взаємодії зі слухачами.

Шостий розділ присвячений майстерності професійно-педагогічного спілкування. Визначено його цілі, рівні, умови, етапи, ефекти та стилі. Психологічні способи впливу на аудиторію, прийоми ефективної вербальної комунікації, труднощі й бар'єри, основи культури слухання, фактори, що забезпечують ефективність професійно-педагогічного спілкування, озброять викладача необхідними знаннями для успішної взаємодії з аудиторією та вирішення педагогічних завдань.

Питання структури й виду конфлікту, функцій, причин, динаміки, стилів поведінки, способів його попередження і вирішення розглянуто у **сьомому розділі** «Майстерність розв'язання конфліктів у взаємодії суб'єктів освітнього процесу».

Окрему увагу приділено етичним аспектам педагогічної майстерності викладача вищої військової школи у **восьмому розділі** підручника. З'ясовано зміст і сутність педагогічної етики, основні її категорії. Охарактеризовано моральну свідомість та педагогічний такт викладача вищої військової школи. Розроблено етичний кодекс науково-педагогічного працівника.

Дев'ятий розділ «Майстерність викладача в попередженні професійного стресу, вигорання та деформацій» охоплює питання особливостей професійного стресу, його протікання, синдрому емоційного й професійного вигорання та професійних деформацій. Своєчасна діагностика зазначених негативних психічних станів, знання форм їхнього прояву й перебігу дасть змогу викладачу розробити програму щодо їх профілактики і подолання на ранніх стадіях виникнення. Уміння розпізнавати симптоми професійного стресу, вигорання та деформацій, використовувати засоби їх попередження створює стан внутрішньої гармонії й надихає на нові звершення у професійно-педагогічній діяльності.

Кожен розділ підручника логічно підсумовується змістовним резюме. Питання для самоконтролю та творчі завдання дають змогу перевірити якість засвоєних знань, розвинути творчі вміння, відшукати напрями самовдосконалення. У рекомендованій літературі запропоновано наукові праці, що поглиблюють знання з кожної теми. Психолого-педагогічний інструментарій, поданий у додатках, дає змогу читачу визначити власний стиль спілкування, рівень педагогічного такту, наявність професійного стресу, психічного вигорання, проаналізувати свій стиль життя.

Викладач-майстер ефективно використовує наявні знання й щоденно здобуває нові через свою допитливість, мобільність, інноваційність, кмітливість, наполегливість і цілеспрямованість, адже рух уперед – символ його діяльності та характеристика особистості. Органічна єдність унікальності й неповторності, авторського почерку та індивідуального стилю, віри в себе і своїх учнів, педагогічної спрямованості та стійкості до труднощів ведуть до вершин майстерності. Пам'ятайте, що майстерності досягає лише той викладач, в очах якого палає вогонь – вогонь допитливості, надії, любові, віри, успіху й унікальності.

ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ СУЧАСНОГО ВИКЛАДАЧА ВИЩОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ШКОЛИ

---

*Усьому, що необхідно знати,
навчити не можна, викладач
може зробити тільки одне –
вказати дорогу.*

Річард Олдінгтон

*Викладачам слово дане не для
того, щоб присипляти свою
думку, а для того, щоб будити
чужу.*

Василь Ключевський

Розділ 1

1.1. *Сутність та зміст професійно-педагогічної діяльності викладача ВВШ*

1.2. *Основні напрями професійно-педагогічної діяльності викладача ВВШ*

1.3. *Вплив особистісних якостей викладача на успішність його професійно-педагогічної діяльності*

1.4. *Характеристика готовності викладача ВВШ до професійно-педагогічної діяльності*

1.5. *Цілепокладання у професійно-педагогічній діяльності викладача. Матриця цілей*

1.6. *Педагогічна ситуація й педагогічна задача у професійно-педагогічній діяльності викладача ВВШ*

1.7. *Педагогічна творчість у професійно-педагогічній діяльності викладача ВВШ*

1.8. *Ознаки творчої професійно-педагогічної діяльності*

1.1. Сутність та зміст професійно-педагогічної діяльності викладача вищого військового навчального закладу

Успіх приходить до того, хто робить те, що найбільше любить.

Малкольм Форбс

Я краще помру від пристрасті, ніж від нудьги.

Вінсент Ван Гог

Тисячі професій народжуються і вмирають. Але серед них є одна вічна, що посідає особливе місце. Це професія вчителя – вихователя, викладача, педагога. Практика навчання й виховання своїм корінням сягає глибинних шарів людської цивілізації. З'явилася вона разом із першими людьми. Потреба в ній була обумовлена необхідністю зберегти рід. Дитину з ранніх років долучали до трудової діяльності разом із дорослими. Так вона засвоювала необхідні знання, уміння, навички, норми поведінки. Таким чином, передача досвіду відбувалася як природний для людського існування процес: від дорослого – дитині.

Поступово накопичувалися знання, розширювався життєвий досвід, змінювалися умови життя, з'являлися нові форми праці. Але на певному етапі розвитку людства було накопичено такий

обсяг досвіду, який неможливо було засвоїти у процесі природного існування, тому виникла потреба у спеціалізованому навчанні та вихованні. Передача дорослими дитині знань про навколишній світ, навчання необхідним для подальшого життя умінням стала справою наймудріших і найдосвідченіших людей – майстрів, які володіли певними секретами й таємницями. Так власне і виникла педагогічна діяльність та професія вчителя.

У Давньому Шумері, Вавилоні, Єгипті, Ассирії, Фінікії вчителями були переважно жерці, які становили привілейовану касту. У Древній Греції – вільнонаймані громадяни, яких називали граматистами, педономами, дидасками або педотрибами. Звідси й має своє походження поняття «педагог» (у перекладі з грецької – дітоводій). Але на той час він мав інше значення, оскільки педагогами називали рабів, які водили дітей рабовласників до школи. Хоча серед відомих учителів були філософи й поети. У Давньому Римі вчителями ставали державні чиновники, добре обізнані в науках, які багато подорожували, володіли кількома мовами, знали культуру та звичаї інших народів. Призначав їх сам імператор, який також затверджував особливий склад учителів для кожного типу шкіл, коло їх обов'язків і суми гонорару.

У Середньовіччі вчителями були духовні особи – священники, монахи, поведінка, статус, методи роботи яких диктувалися релігійними канонами. Хоча дещо пізніше в містах їх обов'язки могли виконувати й наймані особи. У середньовічних міських школах, університетах педагогами дедалі частіше ставали люди, які здобували спеціальну освіту [23]. У Київській Русі вчителів називали майстрами, підкреслюючи в такий спосіб глибину поваги до тих, хто творить духовне багатство суспільства.

Бурхливого розквіту освіта здобула в епоху Відродження. На той час розширилася мережа протестантських шкіл, а в Україні з'явилися братські школи, учителями в яких були й ті, які згодом стали відомими далеко за межами нашої держави (Стефан і Лаврентій Зизанії, Іов Борецький, Кирило Ставровецький Транквіліан, Павло Беринда, Єлисей Плетенецький та ін.) [25].

Таким чином, педагогічна професія існує у світі вже не перше тисячоліття, учитель завжди вважався високоповажною й наймудрішою та найдосвідченішою людиною, акумулював усі знання, науку і мудрість світу. Він відповідав за навчання та виховання підростаючого покоління, створення умов для повноцінного розвитку особистості, її самореалізації. Недаремно М. Рильський писав: «...Немає мудріших, ніж народ, учителів. У нього кожне слово – це перлина. Це праця, це натхнення, це людина». Педагог – творець людської душі. Тому до нього, звичайно, висувуються досить високі вимоги як

до особистості, так і професіонала у своїй справі. Навіть іншою професією можна оволодіти тільки через педагогічну діяльність вчителя та викладача.

Наведена притча показує всю велич діяльності педагога. Чи не так? Але разом наводить на роздуми про вимоги до нього.

Професія педагога вимагає всебічних знань, безмежної душевної щедрості, мудрої любові до учнів. Це професія, що містить у собі елементи професії лікаря, психотерапевта, психолога, актора, інженера, скульптора,

художника, артиста.

Високо оцінюючи професію вчителя, Ян Амос Коменський розглядає її як найпочеснішу та найвеличнішу, вище за яку нічого «не може бути під сонцем». Він порівнював учителя із садівником, який із любов'ю вирощує рослини в саду, з архітектором, який дбайливо забудовує знаннями всі куточки людської істоти, зі скульптором, який ретельно обтісує й шліфує

Притча

Коли народився новий учитель, до його коліски спустилися три феї.

І сказала перша фея: «Ти будеш вічно молодий, бо поруч із тобою завжди будуть діти».

Промовила друга фея: «Ти будеш гарний думками й душею, тому що немає шляхетнішого покликання, ніж дарувати своє серце дітям».

І сказала третя фея: «Ти будеш безсмертний, тому що продовжиш своє життя у своїх учнях».

розум і душу людини, з полководцем, який енергійно веде наступ проти варварства та невігластва [28], тобто проти незнання й невмінь.

Професійно-педагогічна діяльність – це вид соціокультурної діяльності, спрямованої на передачу накопичених людством культури та досвіду від старших поколінь молодшим, створення умов для їх всебічного й гармонійного розвитку та підготовку до виконання певних соціальних ролей у суспільстві [33, с. 5]. Її метою є створення умов для всебічного й гармонійного розвитку особистості учня (слухача, курсанта, студента), його самореалізації та розкриття індивідуальності.

Специфіка професійно-педагогічної діяльності виявляється в тому, що за своєю природою вона має гуманістичний характер. Тобто викладач повинен орієнтуватися, насамперед, на особистість слухача (курсанта, студента), відноситися до нього справедливо, з повагою до його гідності, сприймати

людину як найвищу цінність, яка має своє призначення та право на вільну самореалізацію.

Особливістю діяльності педагога є те, що він має справу з уже дорослою людиною, яка володіє певним рівнем знань, умінь, має свої здібності, нахили, інтереси та мотиви. Тому він повинен усвідомлювати унікальність і неповторність свого учня як особистості та індивідуальності, урахувувати його індивідуальні особливості, нестандартність педагогічних ситуацій і завдань, у межах яких відбувається педагогічна взаємодія, що й визначає творчий характер професійно-педагогічної діяльності.

Педагог – це фахівець, який має спеціальну підготовку, на професійному рівні здійснює навчально-виховну діяльність у різних освітніх закладах. Залежно від закладу, у якому він працює, його називають вихователем, учителем, педагогічним, науково-педагогічним працівником (викладачем), тренером тощо.

Професійно-педагогічна діяльність у закладі вищої освіти, як зазначає М. Фіцула, має надзвичайно важливе соціальне значення, оскільки йдеться про формування майбутнього фахівця, від рівня підготовленості якого значною мірою залежить економічний, політичний, соціальний, культурний розвиток суспільства [38, с. 62].

Підготовка курсантів (студентів) на тактичному рівні, офіцерів на оперативному та стратегічному рівнях, перепідготовка й підвищення кваліфікації військових фахівців здійснюється у вищих військових навчальних закладах (ВВНЗ).

Вищий військовий навчальний заклад – заклад вищої освіти державної форми власності, що здійснює на певних рівнях вищої освіти підготовку курсантів, слухачів, студентів, ад'юнктів, докторантів для подальшої служби на посадах офіцерського (сержантського, старшинського) або начальницького складу з метою задоволення потреб Збройних Сил України, Міністерства внутрішніх справ України, Національної поліції, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, центральних органів виконавчої влади зі спеціальним статусом, Служби безпеки України, Служби зовнішньої розвідки України, центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону, центрального органу

виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері цивільного захисту [30].

Професійно-педагогічна діяльність викладача вищого військового навчального закладу – це вид творчої професійної діяльності, спрямованої на підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації компетентного військового фахівця (професіонала), здатного до саморозвитку й самовдосконалення, спроможного зайняти та відстоювати активну життєву і професійну позицію, включитися в соціальну, духовну та інші сфери життя суспільства, здібного до розвитку обороноздатності держави (О.К.) [14, с. 119].

Професійно-педагогічну діяльність у ВВНЗ здійснюють науково-педагогічні, наукові працівники з числа військовослужбовців і працівників Збройних Сил України.

У ВВНЗ навчаються курсанти, студенти та слухачі (офіцери), які мають досвід проходження служби на різних посадах у військах, наукові ступені та вагомий військовий досвід. Тому до особистості викладача ВВНЗ висуваються підвищені вимоги. Він має володіти педагогічною спрямованістю, високим рівнем професійних знань, розвинутими педагогічними здібностями та вміннями, бездоганною педагогічною технікою й професійно важливими якостями, педагогічною етикою та культурою, а також повинен мати сформований позитивний педагогічний імідж, прагнути до здобуття авторитету й постійного самовдосконалення.

Ефективне здійснення професійно-педагогічної діяльності вимагає від викладача чіткого розуміння її **структурних компонентів**. Їх можна охарактеризувати з двох боків. По-перше, оскільки для досягнення результатів у професійно-педагогічній діяльності необхідно правильно поставити цілі, визначити завдання й підібрати зміст, методи, форми взаємодії викладача та слухача (курсанта, студента), то доречно виділити такі компоненти, як цільовий, змістовий, технологічний, результативний.

Цільовий компонент передбачає постановку цілей як стратегічних (наприклад, усесторонній розвиток особистості), так і конкретних – на певний період часу, для кожного військовослужбовця зокрема, залежно від напрямку діяльності тощо; визначення завдань, поетапне вирішення яких сприятиме

досягненню мети; планування системи роботи; проектування навчальних занять; прогнозування результатів освітнього процесу.

Змістовий компонент відображає зміст, вкладений як у мету, так і в кожен конкретну задачу (завдання) [16], зокрема, коли викладач, аналізуючи різноманітну науково-методичну літературу, результати наукових досліджень, емпіричні дані, підбирає найактуальнішу й найкориснішу інформацію, яку зможе передати слухачеві під час навчальних занять, сформувавати в них певні уміння та навички, розвинути здібності.

Технологічний компонент охоплює взаємодію викладача та слухача (курсанта, студента), їх співпрацю, організацію й управління діяльністю військовослужбовця, її активізацію, організацію самостійної роботи. Містить підбір форм, методів, прийомів, засобів навчання та виховання, стилю взаємодії, стилю спілкування, стилю керівництва.

Результативний компонент відображає ефективність роботи викладача, передбачає аналіз та оцінювання досягнутих ним у процесі освітньої діяльності результатів, установлення відповідності поставленій меті й завданням, виявлення недоліків та їх причин [16], а також своєчасне внесення коректив. Має відповідати цільовому компоненту.

По-друге, виходячи з функціонального підходу, учені (Н. Кузьміна, І. Кузнецов, М. Фіцула) розглядають гносеологічний, конструктивний, організаційний та комунікативний компоненти професійно-педагогічної діяльності [16; 33; 38].

Гносеологічний компонент передбачає систематичне вивчення наукової, навчально-методичної літератури, емпіричного досвіду як власного, так й інших викладачів, упровадження у свою діяльність останніх досягнень науки, пошук нових підходів, методів, форм, технологій навчання, постійне самовдосконалення та професійний розвиток.

Конструктивний компонент охоплює планування професійно-педагогічної діяльності, прогнозування її результатів, проектування змісту навчальних занять, взаємодії з аудиторією, добір форм, методів, засобів реалізації поставлених цілей і завдань, своєчасне внесення корективів в освітній процес.

Організаційний компонент передбачає організацію власної діяльності й поведінки та діяльності слухачів (курсантів, студентів), взаємодії з ними, активізацію їх діяльності, структурування інформації у процесі її повідомлення аудиторії.

Комунікативний компонент охоплює налагодження педагогічно доцільних відносин зі слухачами (курсантами, студентами) та їх батьками,

---

**ПЕДАГОГІЧНИЙ ІМІДЖ ТА
АВТОРИТЕТ ВИКЛАДАЧА ВИЩОЇ
ВІЙСЬКОВОЇ ШКОЛИ ЯК ЧИННИКИ
УСПІШНОСТІ ПРОФЕСІЙНО-
ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

---

*Куди б ми не йшли, наш імідж
нас обов'язково випередить.
Філіп Честерфілд*

*Авторитет приходить від
розуму, а не розум від
авторитету.*

Конфуцій

Розділ 2

2.1. Поняття іміджу та його види

2.2. Складові педагогічного іміджу викладача вищої військової школи

2.3. Етапи формування педагогічного іміджу викладача вищої військової школи

2.4. Зміст, структура та види авторитету викладача

2.5. Особливості формування авторитету викладача вищої військової школи

2.1. Поняття іміджу та його види

Важливо, що про вас кажуть, ще важливіше, що для вас роблять, але найголовніше – що про вас думають. Думають про вас добре – і вам можуть пробачити багато чого, якщо ні, – то вам не допоможуть і заслуги.

Теткоракс

Курсант, слухач, студент, вступивши до ВВНЗ, має певні очікування, найперше, від викладачів. Яким є справжній викладач вищої військової школи? Це безперечно професіонал високого рівня, ерудована людина, яка має широке коло знань, є фахівцем у певному напрямі, володіє ораторським мистецтвом, уміє зацікавлювати аудиторію й тримати її увагу, мотивувати слухачів до вивчення курсу, розвинути прагнення до самовдосконалення, ідеалу, а також – харизматична особистість, яка має позитивні особистісні якості, почуття стилю, завжди охайний і привабливий зовнішній вигляд, із якою легко й приємно спілкуватися, яка щоденно працює над собою, «живе своєю справою», є взірцем для наслідування. Такого науково-педагогічного працівника завжди будуть чекати в аудиторії, намагатися досягнути всю ту глибину знань, що він передаватиме, поширюватимуть думку про нього в університеті й поза ним, можливо,

пам'ятатимуть протягом усього життя. Так формується імідж викладача – у його уявленні про себе, в очах слухачів (курсантів, студентів), колег, керівництва, близьких, друзів, навколишніх і, насамкінець, суспільній свідомості.

Зовнішній вигляд науково-педагогічного працівника, поведінка, вчинки, робота з аудиторією, культура спілкування, професійна компетентність, особистісні й професійні якості, ораторські вміння, педагогічна культура, заслуги, науковий ступінь, військове та вчене звання створюють уявлення про нього, характеризують як особистість і професіонала, створюють йому позитивний чи негативний імідж.

Імідж є джерелом інформації про викладача – статус, культуру, знання, характер, якості, цінності тощо. Позитивний імідж забезпечить, найперше, прихильне ставлення слухачької аудиторії та її зацікавленість у ньому.

Поняття «імідж» з'явилося відносно нещодавно – у 60-х роках ХХ ст. Американський соціолог К. Боулдінг розкрив його сутність і значення для успіху людини, зокрема в бізнесі, у праці «Імідж. Знання в житті та суспільстві». Проте про нього говорили ще в далекому минулому. Навіть філософи античної Греції та Риму, виступаючи з трибун, формували свій образ через публічні промови. Пригадаймо прізвиська царів, королів, князів – Іван Грозний, Ярослав Мудрий, Юрій Довгорукий, Філіп IV Красивий тощо. Вони створювали певне уявлення про людину й дані були їй завдяки поведінці, вчинкам, манерам, зовнішньому вигляду, діяльності, а також навіки закарбувалися в історії.

Нікколо Макіавеллі у своїй праці «Государ» обґрунтовує важливість іміджу й доводить, що «образ-маска» має вагоме значення для державного діяча. Філософи М. Монтень, Ф. Бекон, державний діяч Честерфілд звертають увагу на роль враження, яке людина справляє на інших, його значення для суспільного життя та побудови міжособистісних стосунків. Психолог Г. Лебон у книзі «Психологія мас» обґрунтовує особливу роль особистої чарівності для досягнення політичного успіху. Зовнішній образ вивчали науковці А. Шопенгауер (праця «Про фізіогноміку») та Ч. Дарвін («Про вираження емоцій у людини й тварин»). Філософ Ф. Ніцше стверджує, що кожний геній носить маску [23, с. 25].

Спочатку поняття іміджу використовувалося в рекламній галузі як основний спосіб впливу на свідомість споживача, а дещо пізніше поширилося в соціології, психології, педагогіці, менеджменті й активно почало досліджуватися науковцями. У 60-х роках ХХ ст. у США з'явився новий науковий напрям – іміджелогія, завданням якого було розгляд сутності іміджу

та з'ясування шляхів його формування. На теренах вітчизняної науки він набув поширення лише в 90-х роках ХХ ст.

Незважаючи на ґрунтовний філософський, соціологічний, психологічний аналіз, учені, як зазначає В. Бондаренко, на сьогодні не дійшли єдиної згоди щодо розуміння й трактування іміджу [3, с. 22]. Саме поняття походить від латинського «*imago*» – імітувати, а в перекладі з англійської мови означає «образ».

«...**Імідж** – образ, зліпок, розумове уявлення конкретної особи, змістовна сторона її характеру. У практичному вживанні це слово близьке до відомого грецького «харизма», у яке древні греки вкладали значення обдарованості, авторитетності, мудрості та святості. Люди, які володіли сукупністю таких якостей, завжди мали силу впливу на навколишніх» [28].

Імідж – уявлення про людину, що складається на основі її зовнішнього вигляду, звичок, манери говорити, менталітету, вчинків тощо; загальне уявлення соціуму як має виглядати людина певної професії або певного статусу [9, с. 4]; сформований у масовій свідомості емоційно забарвлений стереотипний образ певного об'єкта [25, с. 153]; безпосередньо або навмисно створюване візуальне враження про особу або соціальну структуру; індивідуальний образ або ореол, що створюється засобами масової інформації, соціальною групою чи власними зусиллями особистості з метою привернення до себе уваги (В. Шепель); образ людини в очах оточення (В. Татенко); розповідь про себе, символ, що без слів говорить навколишнім про те, на якому щаблі суспільної драбини людина знаходиться, до якого кола професій належить, який має характер, темперамент, смак, фінансові можливості (І. Криксунова).

Імідж особистості – сукупний суб'єктивний образ, уявлення, що виникає в інших про певну особу на основі її зовнішніх і внутрішніх характеристик та формує певне ставлення до неї [23, с. 32].

Отже, під іміджем розуміють і образ людини, уявлення про неї, і враження, яке вона справляє на навколишніх. Образ може бути спеціально створеним, як часто це роблять для політиків, бізнесменів, акторів, артистів, так і тим, що виникає в уявленні інших через зовнішній вигляд особи, її діяльність, манери, цінності, якості, вчинки, поведінку. Недаремно можна почути «він – прекрасна особистість», «цей викладач – фахівець у своїй справі», «він – негативна людина» тощо. Поняття іміджу вживається як для характеристики людини, так і явища, предмету, організації, товару чи послуги.

Для іміджу фахівця мають значення його загальні та професійні характеристики. У своїх наукових дослідженнях В. Бондаренко відзначає притаманні йому ознаки, а саме: здатність до виникнення як символічного образу суб'єкта під час його комунікації з іншими суб'єктами; виконання ролі емоційно забарвленого стереотипу образу фахівця у свідомості інших людей, які його оточують; багатокomпонентність відповідного образу, структура якого містить характеристики зовнішнього вигляду, особистісні якості, соціально значущі характеристики, професійні компетентності тощо; існування між усіма компонентами й елементами іміджу стійких зв'язків [3, с. 22].

Досліджуючи імідж лідера, О. Бухаркова та К. Горшкова зазначають, що він спеціально проектується як образ особи, заснований на особливостях її діяльності, перевагах, якостях, відповідає очікуванням цільової аудиторії й будується на її потребах, використовує еталони бажаного враження як поведінкові регулятори [5, с. 41].

У суспільстві часто розмовляють про імідж політиків, артистів, бізнесменів, спортсменів. Кожна професія має свою специфіку, але створення іміджу необхідно працівникам усіх галузей, професійна діяльність яких протікає в системі «людина – людина». Не є виключенням і науково-педагогічні працівники. Про імідж педагога раніше говорили: «...А педагогам, їм начебто не потрібно про нього думати, їм слід лише хвилюватися щодо успішності та вихованості учнів, а зовсім не про власний образ в очах дитини. Досить виглядати скромно, охайно, загалом – пристойно» [26]. Проте сучасний світ, наукові розвідки свідчать про протилежне. Сьогодні викладач – ділова людина, представник педагогічної професії, представник закладу вищої освіти, науковець, дослідник, учений, оратор. Він здійснює підготовку майбутнього фахівця за певною спеціальністю. Саме викладач першим повинен показати, яким має бути цей фахівець.

У книзі «Сучасний імідж ділової людини, бізнесмена, політика» Ф. Кузін описує діловий імідж як уявлення, яке певна особа створює про себе як зовнішнє відображення її особистості та як показник її ділових та особистісних якостей. Він його називає суттєвою особистісною й професійною характеристикою, що впливає на кар'єрне зростання працівника. Автор зазначає, що без створення позитивного ділового іміджу неможливо розраховувати на успіх та авторитет у професійній діяльності. Також Ф. Кузін відмічає, що він впливає не лише на сприйняття людини навколишніми, а й на її сприйняття самої себе. До прикладу, якщо особа виглядає добре, це їй додає сміливості бути собою й почуватися впевнено в різних ситуаціях

[14, с. 8]. Імідж, як наголошує С. Якушева, нині є важливим аргументом для ухвалення багатьох соціальних рішень [33].

Імідж педагога – один з основних засобів реалізації важливого принципу гуманістичної педагогіки – принципу виховання собою. Мабуть, саме тому деяких учителів пам'ятають усе життя, а інших забувають, закінчивши школу чи заклад вищої освіти. Ось чому природним у кожного викладача має бути прагнення до ідеалу, краси, гармонії та вдосконалення, без них людина неминуче деградує [18, с. 76].

Види іміджу

У науковій літературі виділяють різні види іміджу. В. Шепель розрізняє корпоративний (імідж компанії, організації, закладу освіти) та індивідуальний (імідж викладача, юриста, політика, бізнесмена) [31, с. 88]. У цьому контексті Г. Почепцов класифікує його за сферою застосування, тобто з огляду на професійні характеристики, а саме: імідж політика, імідж бізнесмена, імідж поп-зірки тощо [21, с. 82]. У такий спосіб можна й варто говорити окремо про імідж викладача чи педагогічний імідж.

За співвідношенням особистісної та професійної складових А. Калюжний виділяє особистісний і професійний імідж, які можуть мати позитивну й негативну сторону.

Особистісний імідж – образ людини, обумовлений її внутрішніми якостями та особливими індивідуальними властивостями.

Професійний імідж – образ людини, детермінований професійними характеристиками [9, с. 9].

Сьогодні можна говорити про професійний імідж, якому повинні відповідати представники різних професій – ідеальний викладач, ідеальний військовий керівник, ідеальний лікар, ідеальний інженер, ідеальний підприємець тощо. Секрет успіху професійного іміджу буде залежати від того, наскільки фахівцю вдасться створити уявлення його відповідності очікуванням суспільства. Тобто в масовій свідомості вже сформовані образи людей різних професій, статусу, положення.

Імідж є важливим засобом передачі повідомлення про людину. На основі цього за знаковою його природою розрізняють позитивний і негативний імідж. Охарактеризуємо їх із погляду педагогічної професії.

Позитивний імідж випромінює той викладач, який має гарний смак (щодо зовнішнього вигляду), володіє високим рівнем культури, педагогічного такту, хорошими особистісними й професійно важливими якостями, є професіоналом у своїй справі, проявляє педагогічну справедливість,

міжособистісні стосунки будує на основі довіри й поваги, застосовує переважно демократичний стиль керівництва, вірить у здібності слухачів, уміє слухати, будує цікаві навчальні заняття.

Негативний імідж уособлюється в педагогові, якого не турбує зовнішній вигляд, який неохайний, проявляє зверхність до інших, має негативні особистісні якості, поважає лише свою думку, характеризується авторитарністю, безвідповідально ставиться до роботи, на заняттях якого слухачам нецікаво й нудно.

Існує окремий вид *негативного іміджу*, що створюється опонентом, суперником, а часом і ворогами, свідомо конструюється, а не виникає стихійно та спонтанно. Він будується незалежно від наявних характеристик людини, їй приписуються саме ті, що вигідні конкуренту. При створенні такого іміджу виникає проблема його адекватного спростування. Відповідно до законів комунікації зробити це досить складно. Вважається, що легше створити новий образ, ніж спростувати наявний.

*Ніколи не дозволяйте
вашим вухам повірити в
те, чого не бачили ваші очі.
Омар Хайям*

Наступним підходом до класифікації іміджу є його розгляд з позиції власного «Я», погляду інших, із боку реалій та бажань. Англійська дослідниця Е. Семпсон виділяє самоімідж, імідж, що сприймається, й імідж, що вимагається.

Самоімідж відображає рівень самоповаги людини до себе з огляду на її досвід, заслуги, вчинки. Ця позиція підтверджується тим, що вона має найперше сама себе поважати, тоді й інші будуть до неї відповідно ставитися.

Імідж, що сприймається, передбачає погляди, думки навколишніх про людину. У цьому разі для об'єктивної характеристики себе кожен має знати, як довколишні відносяться до нього. Викладач повинен мати уявлення про ставлення слухачів (курсантів, студентів), колег, підлеглих, керівництва до нього.

Імідж, що вимагається, характеризується іміджевими характеристиками й вимогами певної професії до особистості. Наприклад, для військовослужбовця військова форма є іміджевим знаком та однією з вимог. Любов до слухачів (курсантів, студентів), ґрунтовні професійні знання, вміння працювати з аудиторією – для викладача [31, с. 90].

З погляду функціонального підходу Ф. Джевкінз виділяє такі види іміджу: дзеркальний, поточний, бажаний, корпоративний [9, с. 10; 21, с. 79].

Дзеркальний – це імідж, властивий уявленню людини про себе. Вона начебто дивиться у дзеркало – якою особистістю себе уявляє, як до себе

ставиться. Зазвичай людина міркує в позитивному руслі й хоче бачити лише позитивні якості. Проте для викладача варто чітко уявляти всі свої як позитивні, так і негативні сторони для адекватної самооцінки й можливості вдосконалення особистості.

Поточний імідж полягає в оцінці з боку. Для науково-педагогічного працівника є «неписаний» закон – оцінює викладача, найперше, слухач (курсант, студент). Його думка – найважливіша, оскільки професійно-педагогічна діяльність спрямовується на підготовку висококваліфікованого фахівця, який має відповідати запитам часу й суспільства, а викладач, який читає певну дисципліну, навчає й виховує слухача, робить у це значний внесок і несе відповідальність за результат навчання. Саме думка аудиторії, колег, керівництва, близьких, друзів допоможе науково-педагогічному працівнику визначити шляхи самовдосконалення та розвитку. Однак не варто забувати й про те, що нерозуміння та упередження формують імідж так само, як і реальні вчинки. Оцінювати людину варто за тим, що можна особисто спостерігати, а не чути інформацію, яка передається з вуст в уста.

Бажаний імідж відображає те, до чого особистість прагне. Можна намалювати собі новий образ «Я», узгодити можливості, окреслити шляхи його досягнення. Викладач має прагнути до ідеалу, а вірніше – стати майстром своєї справи. Бажаний імідж легко реалізувати в новому колективі, на новому місці роботи чи служби. Хоча влаштування в інший заклад освіти, організацію, зі свого боку, вносить корективи у програму особистісного й професійного розвитку науково-педагогічного (наукового) працівника та його іміджеві характеристики. Посада, функціональні обов'язки, традиції в колективі чи організації висуватимуть нові вимоги до нього.

Корпоративний – це імідж закладу вищої освіти загалом, а не окремих підрозділів або результатів їх роботи. Хоча у ВВНЗ кожен викладач має формувати й підтримувати імідж кафедри, інституту, факультету тощо. Критеріями корпоративного іміджу закладу вищої освіти будуть його репутація, рівень підготовленості випускників, успіхи слухачів (курсантів, студентів) у різноманітних конкурсах, олімпіадах, наукові доробки викладачів тощо.

Деякі науковці виділяють вид харизматичного іміджу. Проте, на нашу думку, харизматичність як якість особистості є одним із його показників. Контекстний підхід до іміджу, як відзначає В. Шепель, має носити цілісний, узгоджений характер, а окремі риси – не суперечити одна одній [31, с. 90]. Тобто усі складові (компоненти) іміджу – іміджеві характеристики формують цілісний образ науково-педагогічного працівника.

Викладач вищої військової школи як представник Збройних Сил України, представник педагогічної професії повинен щоденно працювати над власним іміджем та іміджем ВВНЗ, узгодити дзеркальний імідж із поточним та сформувані бажаний, якого поступово досягати. Рух уперед, розвиток і самовдосконалення забезпечать йому успіх у професійній діяльності й житті загалом.

2.2. Складові педагогічного іміджу викладача вищої військової школи

Імідж – не маска. Це розгортання вашої внутрішньої сили зовні.
Вадим Шлахтер

У педагогічній спадщині минулого існує багато прикладів того, яким має бути викладач, описуються вимоги до його особистості. Наприклад, Й. Песталоцці вважав, що педагог – не лише освічена людина, підготовлена до передачі учням своїх знань, а й та, яка щиро любить власну роботу, буде навчання і виховання на основі знань про фізичні й психічні особливості вихованців, завжди дотримується педагогічного такту. Високо цінував учений в учителя такі риси, як кмітливість, життєрадісність і безпосередність, скромність, моральну чистоту. Він говорив, що саме ці якості здатні допомогти йому завоювати симпатію та довіру учнів, заслужено користуватися їх любов'ю й повагою. А також, що лише за таких умов педагог зможе всім своїм виглядом і поведінкою впливати на вихованців та служити гідним прикладом для молоді [15].

Образ ідеального педагога змальовано й у творах В. Сухомлинського, який узагальнив усі вимоги до цілісної моделі особистості та сформулював сто порад учителю, описав їх в однойменній праці. Він розкрив поняття «хороший педагог» як людину, яка любить учнів, відчуває радість від спілкування з

ними, уміє товаришувати й вірить, що кожна людина здатна стати хорошою. Особливу увагу В. Сухомлинський звертає на внутрішню культуру, етику поведінки та спілкування педагога [15]. К. Ушинський наголошує на тому, що особистість учителя – це все у справі виховання, тому він повинен бути всебічно підготовленим до педагогічної праці. Викладач має любити свою професію, володіти педагогічним тактом і завжди вдосконалювати власну майстерність [23, с. 46].

Відомий педагог А. Макаренко відмічав важливість зовнішнього вигляду вчителя, поведінки, педагогічного такту, акторських здібностей, володіння такими особистісними якостями, як активність, життєрадісність, оптимістичність, енергійність, гуманність, ініціативність, чуйність, вимогливість. Він наголошував на творчому підході до навчання й виховання, високому рівні професійної підготовки та прагненні до педагогічної майстерності [23, с. 47–48].

Отже, вимоги до викладача були окреслені ще в минулому, але є актуальними й до сьогодні. Усі вони характеризують показники його іміджу. Хоча вимоги сьогодення вносять свої корективи й визначають більшу різноманітність завдань, які виконує науково-педагогічний працівник. Викладач вищої військової школи реалізує функцію представництва групи, до якої належить, перед іншими соціальними організаціями, тобто підтримує престиж свого військового колективу, вищого військового навчального закладу та Збройних Сил України загалом. Саме тому він повинен мати позитивний педагогічний імідж, працювати над його формуванням та розвитком.

Створення позитивного іміджу для викладача – запорука його позитивного сприйняття слухачами, їхньої зацікавленості у вивченні певної дисципліни, у спілкуванні з цим науково-педагогічним працівником, в отриманні від нього ґрунтовних знань – запорука успішності його професійної діяльності.

Часто імідж асоціюється лише із зовнішнім виглядом, але варто звернути увагу на слова відомого письменника А. Чехова: «У людини має бути все прекрасним: і обличчя, і одяг, і душа, і думки». Д. Карнегі додає: «Люди оцінюють нас на основі того, як ми виглядаємо, що ми робимо, що і як ми говоримо». О. Пушкін зауважує: «Бути можна розумною людиною й думати про красу нігтів». Імідж складається на основі сукупності іміджеутворюючих факторів та окреслює всю неповторність особистості, як її зовнішні ознаки, так і внутрішній світ [26].

Педагогічний імідж викладача ВВШ – емоційно забарвлений образ науково-педагогічного (наукового) працівника (офіцера), що складається на основі його зовнішнього вигляду, особистісних і професійних якостей, професійної компетентності, педагогічної культури, ораторської майстерності та результатів діяльності (О.К.).

Серед складових педагогічного іміджу вчені виділяють такі:

- аудіовізуальна культура особистості, стиль поведінки, внутрішня філософія, атрибути, що підкреслюють статус і вподобання людини, психологічний «Я-образ» (В. Бойко);
- «Я – особистість і професіонал», габітарний імідж, професійна спрямованість, професійна компетентність, мовленнєва та комунікативна поведінка, іміджева компетентність, творчий потенціал (В. Бондаренко);
- природний, особистісний, поведінковий, професійний компоненти (Л. Донська);
- зовнішній вигляд, використання вербальних і невербальних засобів спілкування, внутрішня відповідність образу професії – внутрішнє «Я» (А. Калюжний);
- професійна, візуальна та аудіальна складові (О. Ковальова);
- середовищна, габітарна, матеріалізована, вербальна й кінетична складові (А. Панасюк, Г. Почепцов, В. Шепель);
- індивідуально-аксіологічний, професійно-педагогічний, зовнішньо-поведінковий компоненти (Н. Прус);
- зовнішній, внутрішній, ціннісний компоненти, професійна репутація педагога (О. Щербакова);
- інтелектуальна культура, габітарна культура, кінестетична культура, мовленнєва культура, середовищна культура, артистична культура (С. Якушева).

Таким чином, імідж інтегрує в собі особистісну та професійну складові в їхньому різноманітті. Як ми знаємо, хороші актори, політики, бізнесмени ретельно продумують свій імідж, адже від того, імпонують вони публіці чи ні, залежить їх популярність. Викладач теж повинен приділяти достатньо уваги власному іміджу й детально обдумати стан і можливості вдосконалення, розвитку кожного його компоненту.

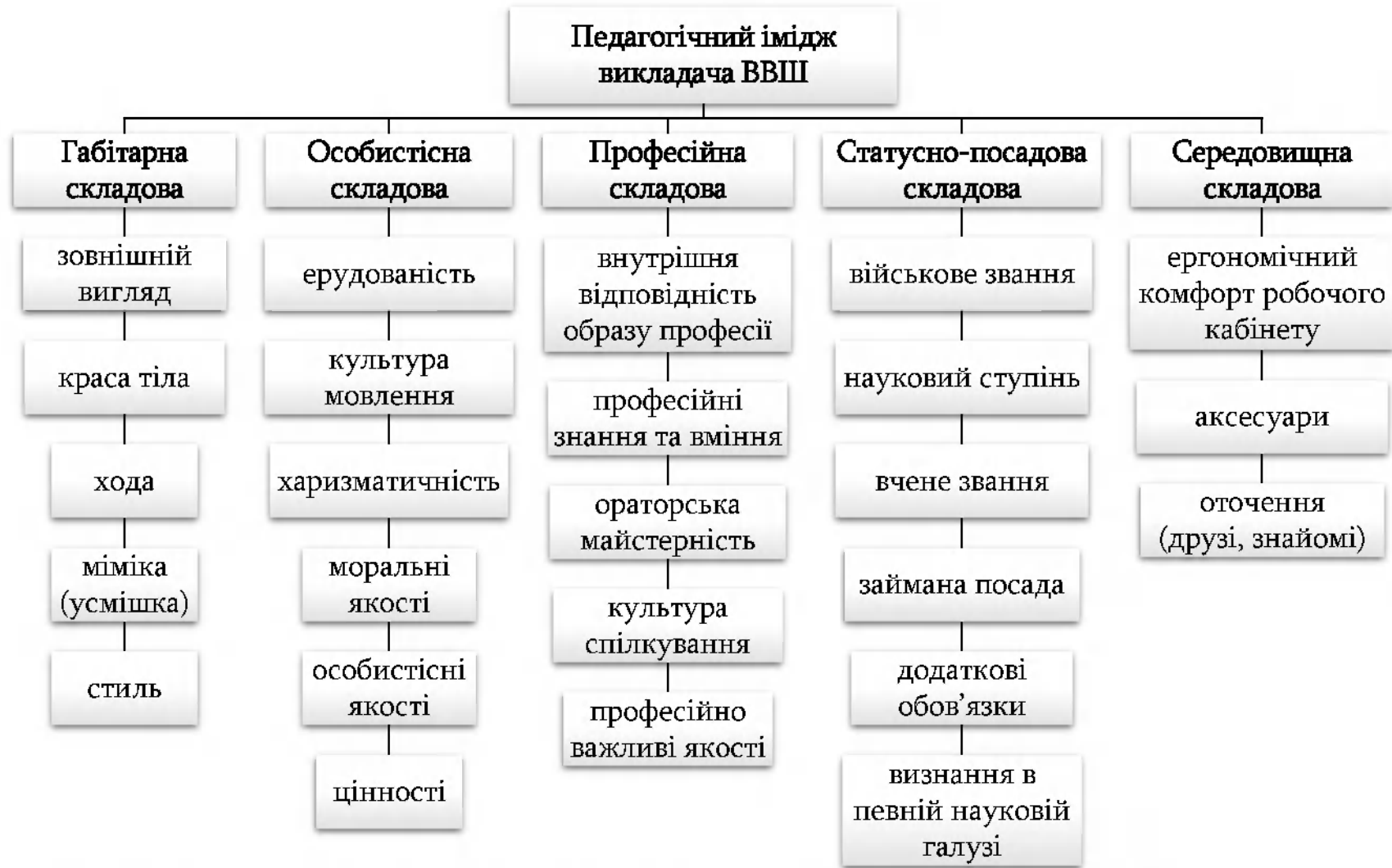

Рис. 2.1. Структура педагогічного іміджу викладача вищої військової школи (О.К.)

ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНІСТЬ У СТРУКТУРІ ПРОФЕСІЙНО- ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВИКЛАДАЧА ВИЩОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ШКОЛИ

Педагогічна майстерність не є справою талановитих людей, майстром може стати кожний, якщо йому допоможуть і якщо він сам буде працювати.

Антон Макаренко

Теоретично кожен школяр може стати академіком. Але одному для цього потрібно тридцять років, а іншому – триста. Навряд чи останнього це влаштує.

Костянтин Платонов

Розділ 3

3.1. Сутність та зміст педагогічної майстерності викладача ВВШ

3.2. Особливості педагогічної майстерності викладача ВВШ

3.3. Інноваційний компонент педагогічної майстерності викладача ВВШ

3.4. Педагогічні вміння та професійно важливі якості викладача

3.5. Поняття педагогічної техніки викладача ВВШ

3.6. Зовнішня педагогічна техніка

3.7. Внутрішня педагогічна техніка

3.8. Культура мовлення як складова педагогічної майстерності викладача ВВШ

3.9. Поради викладачу ВВШ щодо розвитку педагогічної майстерності

3.1. Сутність та зміст педагогічної майстерності викладача вищої військової школи

Відкриття народжуються там, де закінчуються знання вчителя й починається нове знання учня.
Костянтин Федін

Професія викладача – одна з найдавніших, найбільш творчих і складних професій, у якій поєднуються наука й мистецтво. Перед сучасним викладачем ВВШ стоїть багато проблем: *науково-пізнавальні* (впровадження в освітній процес наукових здобутків сучасності, розробка нових технологій у сфері розвитку обороноздатності держави), *морально-етичні* (формування світогляду слухача (курсанта, студента), убезпечення від негативного впливу соціуму, ЗМІ, роз'яснення стратегій і тактик інформаційного впливу на свідомість людини, забезпечення розвитку та збереження високих моральних цінностей і якостей кожної особистості як громадянина та патріота), *психолого-педагогічні* (забезпечення професійного й особистісного розвитку слухача (курсанта, студента), його психологічна підготовка до особливостей військово-професійної діяльності, пошук ефективних форм, методів, засобів навчання та виховання відповідно до запитів сьогодення,

підготовка військового професіонала, здатного на високому рівні виконувати професійні обов'язки в бойових та повсякденних умовах діяльності) тощо.

Справжній викладач повинен уміти творити красу – думки, слова, справи. А це під силу лише майстру своєї справи. Не кожен і не відразу може ним стати. Як показує сучасна практика, деякі викладачі, на жаль, так і залишаються в розряді посередніх. Від чого це залежить? На це запитання, звичайно, відповідь є – праця, праця... і ще раз праця над собою. А. Макаренко наголошує: «Педагогічна майстерність не є справою талановитих людей, майстром може стати кожний, якщо йому допоможуть і якщо він сам буде працювати». Проте необхідно постійно рухатися вперед, відкриватися інноваціям, адже, як відзначає І. Зязюн: «...Можна бути професійно компетентним педагогом, тобто вільно орієнтуватися у предметній сфері, системно сприймати й діяти в педагогічній реальності, мати особистісно-гуманітарну орієнтацію, уміти узагальнювати та передавати свій досвід колегам, бути здатним до рефлексії, володіти сучасними педагогічними технологіями, але водночас не бути майстром, а залишатися добротним ремісником. Щоб стати майстром, необхідно володіти особистісною й професійною неповторністю та унікальністю, власним стилем діяльності, концептуальністю професійного мислення» [10, с. 8–9].

Майстер – це людина, яка досягла високої майстерності, досконалості у своїй роботі, творчості. У тлумачному словнику В. Даля говориться: «...майстер – це людина, особливо обізнана та майстерна у своїй справі» [6]. Як зазначає С. Якушева, «...педагог-майстер – це спеціаліст високої культури, який досконало володіє дисципліною, що викладає, методикою навчання й виховання, психологічними знаннями, а також знаннями в різних галузях науки та мистецтва» [46, с. 5].

Викладач-майстер досягає високих результатів у професійній діяльності, володіє індивідуальним стилем роботи, реалізує свій творчий потенціал через знання психології учнів і вміння конструювання освітнього процесу [12, с. 5]. Він повноцінно реалізує особистісне «Я» у професійно-педагогічній діяльності.

Майстерність є своєрідним якісним орієнтиром, до якого треба прагнути. Це високе мистецтво професійно-педагогічної діяльності.

Майстерність – високопрофесійний рівень виконання діяльності, що передбачає наявність у виконавця ґрунтовних професійних знань, добре сформованих навичок і вмінь та значного професійного досвіду. Вона характеризує викладача як високого професіонала, здатного до швидкого й

бездоганного виконання трудових операцій, творчого, наполегливого і працьовитого індивіда [34, с. 191].

Педагогічна майстерність проявляється не в теоретичних знаннях науково-педагогічного працівника (вони безперечно на високому рівні), а в конкретній діяльності, у взаємодії зі слухачами (курсантами, студентами), у результатах роботи. Її сутність

*Педагогічна
майстерність – гарний
орієнтир для молодого
викладача, рівень, до якого
він має прагнути!*

Ольга Красницька

виражається, як зазначає І. Зязюн, в особистості викладача, його позиції, здатності проявляти творчу ініціативу на основі власної системи цінностей [27, с. 29]. Ю. Азаров наголошує на вивченні в межах майстерності інтуїції, натхнення, задоволення педагогічною працею, творчого переживання й осяяння, одержимості та горіння [1, с. 134].

Поняття педагогічної майстерності вчені трактують по-різному, а саме:

➤ якісна характеристика навчально-виховної діяльності викладача, доведена до високого ступеня досконалості його навчальна й виховна умілість, що проявляється в особливій відшліфованості методів і прийомів застосування психолого-педагогічної теорії на практиці, завдяки чому забезпечується висока ефективність освітнього процесу (І. Харламов) [42, с. 471];

➤ комплекс властивостей особистості, що забезпечує самоорганізацію високого рівня професійної діяльності на рефлексивній основі (І. Зязюн) [27, с. 30];

➤ адекватний, максимально повний прояв педагогом свого індивідуального потенціалу, творчої самореалізації у професійній діяльності, що забезпечує високий кінцевий результат у плані створення аналогічних умов для прояву індивідуальності учнів, їх самореалізації в навчальній діяльності (О. Отич) [26, с. 20];

➤ високий рівень сформованості спеціальних здібностей, умінь та особистісних якостей на основі стійкої педагогічної спрямованості й глибоких професійних знань, що забезпечує досконале творче розв'язання завдань навчання, виховання і розвитку учнів (С. Швидка);

➤ діяльність педагога на рівні зразків та еталонів, відпрацьованих у практиці і вже описаних у методичних розробках та рекомендаціях, що не пов'язана зі стажем його роботи (Ю. Плиска) [31, с. 316];

➤ професійне вміння оптимізувати всі види навчально-виховної діяльності, спрямованої на всесторонній розвиток і вдосконалення особистості, формування її світогляду та здібностей (С. Якушева) [46, с. 6].

Проаналізувавши різноманітність понять педагогічної майстерності О. Отич зауважує, що вона розглядається вченими з позицій особистісного, процесуального та результативного підходів. В особистісному аспекті педагогічна майстерність розуміється як комплекс якостей особистості викладача, що зумовлюють ефективність його професійної діяльності, а в результативному – як максимально можливий за певних умов результат розв'язання професійно-педагогічних завдань [26, с. 20].

Звичайно, на вияв педагогічної майстерності будуть впливати знання та вміння науково-педагогічного працівника, здатність реалізувати творчий потенціал на практиці, педагогічна культура й етика, особистісні та професійно важливі якості, уміння передати досвід учням і колегам, уміння здійснити оптимальний добір методів, засобів, форм навчання та виховання, а головне – високі позитивні результати у професійно-педагогічній діяльності.

***Педагогічна майстерність** – це досягнення взірця професійно-педагогічної діяльності, що характеризується досвідом і досконалістю педагогічних дій, наявністю авторського «почерку» (О.К.).*

***Педагогічна майстерність викладача ВВШ** – це сформованість професійних знань, умінь, якостей, педагогічної техніки й педагогічної культури на основі стійкої педагогічної спрямованості та постійного самовдосконалення, що забезпечує розв'язання викладачем військово-професійних завдань на рівні «майстра» (О.К.).*

Для досягнення педагогічної майстерності викладачу необхідно стати творцем своєї діяльності – постійно працювати на творчому рівні.

Аналіз доробків вітчизняних і зарубіжних учених показує, що серед компонентів педагогічної майстерності виділяють такі:

- гуманістична спрямованість, професійна компетентність, педагогічні здібності, педагогічна техніка (І. Зязюн);
- професійна компетентність, особисті якості, педагогічна техніка, педагогічний такт, педагогічна творчість, гуманістична спрямованість, культура мовлення, педагогічні здібності (Л. Кайдалова, Н. Щокіна);

➤ педагогічні вміння та здібності, педагогічні знання, соціально-психологічні характеристики особистості, міжособистісна компетентність (Т. Петровська);

➤ професійні знання, педагогічна техніка, педагогічні здібності, педагогічна моральність, професійно значущі якості, зовнішня культура (М. Фіцула);

➤ педагогічна культура, професійна компетентність, педагогічні вміння та здібності, мовленнєва культура, педагогічна взаємодія, уміння управляти собою, педагогічне спілкування й етика, психолого-педагогічні знання (С. Якушева).

Для досягнення високого рівня виконання професійно-педагогічної діяльності викладачу необхідно оволодіти основами педагогічної майстерності – компонентами, що становлять її фундамент. Їх формування, розвиток і постійне вдосконалення дасть змогу науково-педагогічному працівнику досягнути педагогічної майстерності. І. Кузнецов зазначає, що основи педагогічної майстерності – це те головне, на чому вона будується й без чого неможлива [16, с. 207]. Тобто це ті компоненти, що сприяють досягненню рівня майстерності, складають її фундамент, і без розвитку яких неможливо досягнути високого рівня виконання професійно-педагогічної діяльності, значних успіхів у педагогічній праці.

Як відмічає І. Кузнецов, основи мають закладатися ще під час підготовки викладача, без них не можна розраховувати на успіх у діяльності. Проте самі основи можуть бути й закладені, але це не свідчить, що молодий педагог відразу стане майстром [16, с. 207]. Для досягнення майстерності викладачу необхідно постійно працювати над розвитком та вдосконаленням цих основ, над собою, повсякчас підвищувати кваліфікацію, самовдосконалюватися й кожного дня підтверджувати високий рівень своєї діяльності. В іншому разі основи залишаться лише потенційними можливостями.

А. Макаренко пише: «...Я не говорив, що в мене немає майстерності. Я казав, що в мене немає таланту, а майстерності я домігся. Майстерність – це те, чого можна домогтися, і як може бути відомий майстер-токарь, чудовий майстер-лікар, так повинен і може бути чудовим майстром педагог... Я певен, що всі ми з вами – люди однакові. Я працював 32 роки, і кожний учитель, який працював більш чи менш тривалий час, – майстер, якщо він не ледар. І кожний із вас, молодих педагогів, буде неодмінно майстром, якщо не покине нашої справи, а наскільки він оволодіє майстерністю – залежить від власної наполегливості» [20, с. 22].

Досліджуючи проблему формування основ педагогічної майстерності майбутніх учителів, Н. Теличко зазначає, що рушієм її формування й обов'язковим компонентом її основ є *аксіо-акмеологічна професійна мотивація*, яка базується на професійних інтересах, сформованих переконаннях, соціальних установках, ідеалах, професійних цінностях, прагненні досягнути вершин у професійно-педагогічній діяльності.

Системотвірним чинником та однією із засадничих основ учена вважає *сформованість професійно значущих особистісно-педагогічних якостей студента*, що базуються на принципах педагогічної деонтології й мають гуманістичну спрямованість. Також вона відмічає базову основу педагогічної майстерності – *професійну компетентність*, що характеризується володінням психолого-педагогічними та предметними знаннями, базовими вміннями й навичками професійно-педагогічної діяльності, спроможністю поєднувати теорію та практику в моделях майстерного виконання професійних дій із використанням інноваційних технологій, педагогічної техніки й ефективного фахового спілкування.

Креативну мислєдіяльність Н. Теличко називає важливим компонентом основ педагогічної майстерності, що знаходить втілення в інноваційній діяльності, спрямованій на реалізацію творчого підходу до оптимізації та ефективної організації освітнього процесу відповідно до потреб конкретних об'єктивних і суб'єктивних обставин. І насамкінець, необхідною складовою серед основ є *педагогічний емпauerмент*, що надихає студента на професійне зростання [38, с. 106–107].

А. Макаренко стверджує, що учні вибачать своїм учителям і суворість, і сухість, і навіть прискіпливість, але не пробачать погане знання справи. «...Я на досвіді прийшов до переконання, що питання вирішує майстерність, заснована на вмінні, на кваліфікації» [20]. Підґрунтям досягнення високого рівня в діяльності є, звичайно, ґрунтовні теоретичні знання, перевірені на практиці, та сформовані вміння.

? Чому ми говоримо про вміння, а не про здібності? Педагогічні здібності – це властивості особистості, а педагогічні вміння – окремі акти професійно-педагогічної діяльності, що здійснюються викладачем на високому рівні. Уміння розвиваються на основі здібностей і знань. Тому, коли йде мова про оволодіння майстерністю, варто вже говорити про розвиток педагогічних умінь.

В основі педагогічної майстерності лежать такі **компоненти**:

- професійні знання;
- педагогічні вміння;

- професійно важливі якості;
- педагогічна культура;
- педагогічна техніка (рис. 3.1).

Їх розвиток та постійне вдосконалення забезпечить викладачу можливість досягнення високих результатів у професійно-педагогічній діяльності, дасть змогу сформувати її індивідуальний стиль і допоможе розвинути авторський почерк. Таким чином, стати майстром своєї справи – досягнути вершин педагогічної майстерності.

Існує гарна притча, на основі якої можна проаналізувати шлях викладача до майстерності.

Притча

Один чоловік вирушив у подорож до далекої країни. Довго йшов він під палючим сонцем. Раптом побачив каменяра, брудного, мокрого від поту: ще б пак, працювати було нелегко! Чоловік підійшов і запитав, що той робить. Каменяр втомлено зітхнув та невдоволено сказав, що теше камінь. Подорожній подякував йому та й пішов далі.

За одну годину чоловік побачив ще одного каменяра (мабуть ця професія була популярною в тих краях). Та було у ньому щось особливе: він виконував ту саму роботу, що й перший, але робив це зосереджено. Мандрівник підійшов і запитав, що ж він робить. Каменяр сказав, що зводить стіну. Чоловік і йому подякував за чесну відповідь та й пішов собі далі.

Попереду на нього очікувала ще одна зустріч. Ви вже, мабуть, здогадалися, ким був третій зустрічний. Так, каменярем. Але як працював!... Подорожньому здалося, що він іще не бачив такої енергійної та життєрадісної людини. Каменяр виконував свою роботу, наспівуючи. Мандрівник не втримався, підійшов до нього й поставив те саме запитання, що й двом попереднім.

Каменяр підняв брудне спітніле обличчя, усміхнувся й відповів: «Я будую храм».

Педагогічна майстерність викладача ВВП

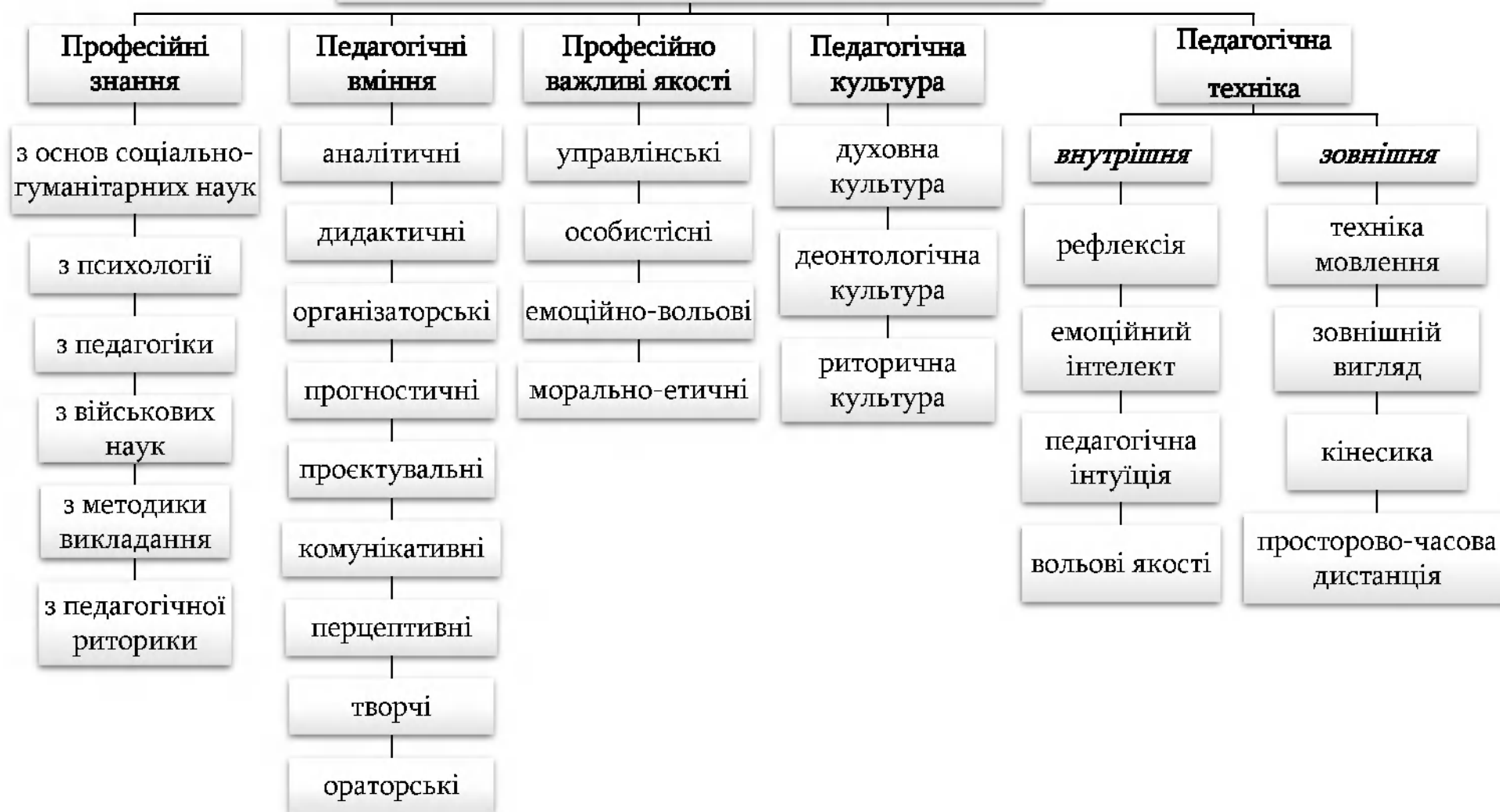

Рис. 3.1. Структура педагогічної майстерності викладача вищої військової школи (О.К.)

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	5
ВСТУП	7
ПОДЯКИ	11
РОЗДІЛ 1. ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ СУЧАСНОГО ВИКЛАДАЧА ВИЩОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ШКОЛИ	13
1.1. Сутність та зміст професійно-педагогічної діяльності викладача вищого військового навчального закладу	14
1.2. Основні напрями професійно-педагогічної діяльності викладача вищого військового навчального закладу	20
1.3. Вплив особистісних якостей викладача на успішність його професійно-педагогічної діяльності	23
1.4. Характеристика готовності викладача вищої військової школи до професійно-педагогічної діяльності	31
1.5. Цілепокладання у професійно-педагогічній діяльності викладача. Матриця цілей	34
1.6. Педагогічна ситуація й педагогічна задача у професійно- педагогічній діяльності викладача вищої військової школи	39
1.7. Педагогічна творчість у професійно-педагогічній діяльності викладача вищої військової школи	44
1.8. Ознаки творчої професійно-педагогічної діяльності	54
РОЗДІЛ 2. ПЕДАГОГІЧНИЙ ІМІДЖ ТА АВТОРИТЕТ ВИКЛАДАЧА ВИЩОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ШКОЛИ ЯК ЧИННИКИ УСПІШНОСТІ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	65
2.1. Поняття іміджу та його види	66
2.2. Складові педагогічного іміджу викладача вищої військової школи	73
2.3. Етапи формування педагогічного іміджу викладача вищої військової школи	87
2.4. Зміст, структура та види авторитету викладача	93
2.5. Особливості формування авторитету викладача вищої військової школи	104

РОЗДІЛ 3. ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНІСТЬ У СТРУКТУРІ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВИКЛАДАЧА ВИЩОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ШКОЛИ.....	115
3.1. Сутність та зміст педагогічної майстерності викладача вищої військової школи	116
3.2. Особливості педагогічної майстерності викладача вищої військової школи	124
3.3. Інноваційний компонент у педагогічній майстерності викладача вищої військової школи	127
3.4. Педагогічні вміння та професійно важливі якості викладача	133
3.5. Поняття педагогічної техніки викладача вищої військової школи	141
3.6. Зовнішня педагогічна техніка	144
3.7. Внутрішня педагогічна техніка	164
3.8. Культура мовлення як складова педагогічної майстерності викладача вищої військової школи	170
3.9. Поради викладачу вищої військової школи щодо розвитку педагогічної майстерності	175
РОЗДІЛ 4. ДЕТЕРМІНАНТИ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ВИКЛАДАЧА ВИЩОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ШКОЛИ	185
4.1. Педагогічна культура викладача вищої військової школи ...	186
4.2. Артистизм викладача вищої школи	198
4.3. Академічний кейс викладача вищої військової школи	207
4.4. Етапи професійного розвитку викладача	213
4.5. Професійне самовдосконалення викладача вищої військової школи	224
РОЗДІЛ 5. ОРАТОРСЬКЕ МИСТЕЦТВО У СТРУКТУРІ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ВИКЛАДАЧА ВИЩОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ШКОЛИ	235
5.1. Риторика як наука про мистецтво публічного виступу	236
5.2. Принципи ораторського мистецтва	246
5.3. Аудиторія та оратор: сутність і проблеми взаємодії	250
5.4. Характеристика аудиторії як суб'єкта педагогічної взаємодії	255

5.5. Публічна промова викладача вищої військової школи, її структура	259
5.6. Етапи підготовки до публічної промови	278
5.7. Інформаційно-комунікаційні технології в підготовці публічної промови	293
5.8. Техніки оптимізації проведення публічного виступу	300
5.9. Особливості взаємодії з аудиторією щодо відповідей на запитання під час публічного виступу	314
РОЗДІЛ 6. МАЙСТЕРНІСТЬ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОГО СПІЛКУВАННЯ	329
6.1. Професійно-педагогічне спілкування в діяльності викладача вищої військової школи	330
6.2. Стилї та ефекти професійно-педагогічного спілкування	337
6.3. Психологічний вплив на аудиторію у процесі професійно-педагогічного спілкування	348
6.4. Прийоми ефективної вербальної комунікації	360
6.5. Труднощі та бар'єри у професійно-педагогічному спілкуванні	365
6.6. Культура слухання. Фактори ефективності професійно-педагогічного спілкування	370
РОЗДІЛ 7. МАЙСТЕРНІСТЬ РОЗВ'ЯЗАННЯ КОНФЛІКТІВ У ВЗАЄМОДІ СУБ'ЄКТІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ	385
7.1. Конфлікт у професійно-педагогічній діяльності викладача вищої військової школи: зміст, джерела, причини виникнення	386
7.2. Структура та види конфліктів	397
7.3. Позитивні та негативні функції конфліктів	406
7.4. Динаміка конфлікту	407
7.5. Стилї поведінки при розв'язанні конфліктів	411
7.6. Способи попередження та вирішення конфліктів	418
РОЗДІЛ 8. ЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ВИКЛАДАЧА ВИЩОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ШКОЛИ	427
8.1. Зміст та сутність педагогічної етики	428
8.2. Основні категорії етики викладача вищої школи	434
8.3. Моральна свідомість викладача вищої військової школи	437

8.4. Сутність та складові педагогічного такту викладача	440
8.5. Етичний кодекс викладача вищої військової школи	444
РОЗДІЛ 9. МАЙСТЕРНІСТЬ ВИКЛАДАЧА В ПОПЕРЕДЖЕННІ	
ПРОФЕСІЙНОГО СТРЕСУ, ВИГОРАННЯ ТА ДЕФОРМАЦІЙ	453
9.1. Поняття професійного стресу. Особливості його перебігу	454
9.2. Синдром емоційного та професійного вигорання у професійно-педагогічній діяльності викладача вищої військової школи	465
9.3. Професійні деформації у професійно-педагогічній діяльності викладача	474
9.4. Засоби попередження професійного стресу, вигорання та деформацій	485
Додатки	497
Предметний покажчик	518

ТОВ «Видавничийдім «КОНДОР»
Свідоцтво серія ДК No 5352 від 23.05.2017 р.
03067, м. Київ, вул. Гарматна, 29/31
тел./факс (044) 408-76-17, 408-76-25
www.condor-books.com.ua